

D66 en de verkiezingen

Moet Jan Terlouw verdwijnen?

'Ik denk dat nu - ruim vijftien jaar na de oprichting - de fase voorbij is dat de leider per se iemand is die er goed uitziet. Dus als je iemand hebt, die inderdaad niet Hollands mooiste is, dan kun je best - laat ik zeggen - politiek bedrijven.'
De toekomst van Jan Terlouw: Rob Heukels sprak met D'66-partij-ideoloog Pieter Fokkink en bezocht de keurige bijeenkomst der verontrusten. Moet de partij een andere naam krijgen?

Pieter Fokkink: "De vorige leiderswisseling in D'66 is eigenlijk betrekkelijk geruisloos verlopen. Hans van Mierlo heeft in 1973 ingezien dat hij de verkiezingen als partijleider had verloren. Dat bracht hem tot het inzicht dat iemand anders leiding moest geven aan de partij. Die opvolging is zonder inspraak van het congres gebeurd. Dat werd dus Jan Terlouw, die op een heel persoonlijke wijze leiding ging geven aan de heropleving van D'66. Er zijn dan ook een heleboel mensen, die in die tijd lid zijn geworden, vooral door het optreden van Terlouw. Dan is het natuurlijk niet vreemd dat je nu een proces krijgt, dat men wel eens het *killing the father-effect* noemt. Dat voltrekt zich misschien heel onverwacht en op een erg ongelukkig tijdstip, maar misschien is het toch wel hét tijdstip om daar doorheen te komen. We moeten toch een keer met elkaar nagaan of er andere mensen zijn, die kunnen verwoorden wat er bij de leden leeft en die er een visie aan kunnen geven en dat standpunt naar buiten kunnen uitdragen. Ik denk dat er in de partij best mensen zullen zijn, die dat kunnen."

Het is wel opmerkelijk dat D'66 dan onmiddellijk op zoek gaat naar iemand die goed oogt, iemand die 'overkomt'. Ik noem een willekeurig voorbeeld: afgelopen zaterdag klom de Amsterdamse wethouder Wolffensperger op het podium - een man die volgens D'66-normen goed oogt en prettig spreekt - en hij bleek onmiddellijk te stijgen in de interne polls wat betreft een mogelijk leiderschap, nu of op termijn.

"Wolffensperger is natuurlijk een Amsterdamse coryfee, die ook in Amsterdam wat dat betreft zijn pro's en contra's heeft. In D'66 leeft nogal sterk het effect van de wat marketingachtige figuren die als norm stellen: 'Wat oogt goed naar buiten toe'. Misschien moet je het daar als nieuwe partij ook van hebben. Hans van Mierlo oogt goed, Jan Terlouw ook, hoewel ik denk dat iedere partij in een fase komt dat hij daar overheen is. Niet alleen omdat de top dat zelf vindt, maar ook omdat de kiezers langzamerhand niet meer kijken naar het uiterlijke symbool, maar naar wat de partij heeft gepresteerd".

"Ik denk dat nu - ruim vijftien jaar na de oprichting - de fase voorbij is dat de leider per se iemand is die er goed uitziet. Dus als je iemand hebt, die inderdaad niet Hollands mooiste is, dan kun je best - laat ik zeggen - politiek bedrijven. Wat op dit moment heel essentieel is voor D'66, is dat iemand kernachtig de strategische keuzen op het gebied van beleid en partijverhoudingen kan uitdragen, of dat nou Wolffensperger, Brinkhorst of Engwirda is. Je hebt nu meer aan een inhoudelijk prestige dan aan iemand die het alleen maar van zijn uiterlijk moet hebben".

De kans dat Jan Terlouw voor de Tweede Kamerverkiezingen op 8 september niet meer terugkeert als lijsttrekker van D'66 wordt met de dag groter. Afgelopen zaterdag stroomde een maffe zaal vol in het Amsterdamse hotel Krasnapolsky, met zo'n vierhonderd partijleden, die ongerust waren over de politieke strategie van D'66 (wel of niet de deur openhouden naar een combinatie met CDA en VVD) en over het wonderlijke gedrag van de politieke leider Jan Terlouw.

Hij had het vorige maand met een interview in Elseviers Weekblad al behoorlijk verbruid. Daarin zei hij zijn lijsttrekkerschap te verbinden aan de congresuitspraak over de blokkade voor of tegen een regeringscombinatie met VVD en CDA. Alsof de partij nog niet genoeg was geschokt, nam de leider een beproefde methode van zijn collega Van Agt over door vervolgens vanuit het buitenland - in dit geval Houston - de onthutste leden te bestempelen als een 'zeurende schoolklas'.

De vierhonderd 'verontrusten' bleken op een keurige manier boos en verontwaardigd. Ze applaudisseerden luid voor iedere spreker die iets trachtte toe te voegen aan de collectieve wens tot duidelijkheid. En passant stortten de talrijke redenaars voorstellen uit over het gezelschap om de naam van de partij te veranderen, de club het etiket 'progressief liberaal' te geven, de politieke leider in het vervolg niet meer te laten plaatsnemen in het kabinet en de stelling dat de partij 'geen lijsttrekker moet kiezen waarvan we denken dat hij naar buiten toe goed overkomt, maar niet goed past in de koers van de partij'.

Inderhaast organiseerde fractieleider Laurens Jan Brinkhorst dan ook een persconferentie om onder meer te vertellen dat 'er toch ook flink werd geapplaudiseerd toen een spreker memoreerde dat Jan Terlouw een onsterfelijke verdienste heeft, omdat hij de partij uit het slop heeft gehaald'. Ondanks het vraagteken dat Brinkhorst zette bij de gedachte of zaterdag nou wel of niet een dwarsdoorsnede van het ledenbestand was opgekomen, toonde hij zich bezorgd. Hij beloofde de pers zelfs onder vier ogen Terlouw uitleg te geven over wat nu wel en niet past in de cultuur van de partij.

De tijd achterhaalde dit voornemen van Brinkhorst. Nog geen vierentwintig uur later hoorden de D'66 leden via de AVRO-radio hun partijleider zeggen dat hij persisteerde in zijn stelling dat hij de partij niet zal leiden als het congres opnieuw een regeringscombinatie met VVD en CDA uitsluit. "En daar zal ik voor de zeventiende juli (de datum van het congres, red.) niet op terugkomen."

In haar bijna zestienjarige bestaan dreigt D'66 dus haar tweede leider te verslijten. Ingewijden melden zelfs dat de partij reeds een claim heeft gelegd op de post commissaris van de Koningin in de provincie Drenthe om de huidige minister van Economische Zaken een gepast heenkomen te bezorgen.

Maar er is meer aan de hand, zeggen de partijideologen. D'66 kampt met wat je noemt een 'identiteitscrisis' en dat is niet de eerste. De geschiedschrijver van de partij, Pieter Fokkink - hij schreef in '79 de geschiedenis vanaf '66, is vanaf de start lid, doceert politieke filosofie aan de Technische Hogeschool in Enschede en bekleedde diverse functies in de partij - pleit bijvoorbeeld voor een intensieve discussie over de uitgangspunten van D'66 en de daaruit voortvloeiende analyse van de samenleving.

"Je kan slechts aanspraak maken op het zijn van een politieke stroming als je ofwel wortelt in concrete politieke denkbeelden, denk maar aan het socialisme, het liberalisme of de christendemocratie, of je moet wortelen in concrete denkbeelden over de politiek, zoals op het gebied van de democratie. Er is zeker na 1977 altijd angst geweest bij de partijleiding om dat te entameren. Ik denk dat we daar snel aan moeten beginnen, want anders verdwijnt ieder samenbindend element in de partij. Dan krijg je inderdaad zwalkerige discussies, dat je toevallig op het ene beleidsterrein dit wilt en op het andere dat, zonder dat daar een concrete maatschappijanalyse aan ten grondslag ligt. Daarop heeft Gruijters bijvoorbeeld vanaf het begin gewezen".

Wolffensperger oogstte afgelopen zaterdag nogal wat applaus met de stelling dat èn de naam van de partij moet veranderen - 'Democraten'66, dat zegt niets' - en dat D'66 zichzelf het etiket van 'progressief liberaal' moet geven. Brinkhorst gaf later de voorkeur aan 'sociaal liberaal'.

"Ik vind dat op zichzelf een nuttige discussie, hoewel ik van die termen geen voorstander ben, omdat ze teveel zijn verbonden met de stroming van onder meer Keynes. Daar staan we niet honderd procent achter, dus je kunt je nooit met dat label presenteren. Met de term sociaal of progressief liberalisme heb je bijvoorbeeld het probleem dat mensen dat gaan toetsen aan de oorspronkelijke ideeën en dan blijkt het niet te kloppen. En als ze het niet toetsen, denken ze dat de partij iets anders is, dan ze in werkelijkheid voorstelt. Je moet labels kiezen die in ieder geval de inhoud dekken en niet denken dat je met labels iets kan maskeren, dat je inhoudelijk niet hebt. Als je dus bent begonnen als een anti-ideologische partij, moet je daaraan na verloop van tijd geen ideologische term geven. Persoonlijk zie ik overigens geen enkel bezwaar tegen de term 'democraat'. Er is immers in Nederland geen enkele partij, die zich bezorgd maakt over het verdelen van macht in de samenleving op zichzelf. Alle andere stromingen, het liberalisme, het socialisme, de christendemocratie, doen dat alleen vanuit het oogmerk daar iets mee te bereiken en niet om het proces zelf ter discussie te stellen. We zijn er niet om anderen aan te vullen of te corrigeren maar we pakken een vraagstuk aan dat anderen laten liggen. In die zin is het een vierde stroming".

Toch heb ik het idee dat die gedachte op de achtergrond is geraakt, zeker als we terugdenken

aan de campagne rond de Kamerverkiezingen vorig jaar, die inhoudelijk zwak was en waarin Jan Terlouw alleen in het middelpunt stond.

"Ja, de campagne heeft gemikt op drie punten: de redelijke manier van optreden, het feit dat D'66 een brug wilde slaan tussen links en rechts en dat we de linkse concentratie afwezen. Dat waren punten die ook maatgevend waren voor de verkiezingsuitslag, vooral het laatste punt, waardoor D'66 een grote groep kiezers van de PvdA naar zich toe heeft gehaald. Het was een strategische, tactische campagne, waarbij men uitsluitend op het gedrag van de mensen heeft gewezen. Dus eigenlijk dat je met redelijke mensen, redelijke politiek kunt voeren. Het had weinig inhoud, de discussie over de politiek en de politieke koers vooraf ontbrak ook, zodat in de campagne de zaak te veel van de politieke leiding als zodanig moest komen".

Daar betaalde D'66 vervolgens een prijs voor in de formatie.

"In hoeverre de partij zich na de verkiezingen kon profileren, was minder afhankelijk van het programma. Het probleem was om een aantal punten in het regeerakkoord te brengen. Toen werden we geconfronteerd met de partijpolitieke verhoudingen. Toen bleek ook dat je best de verkiezingen kon winnen, maar dat dat niet betekende dat je de formatie won. Dat is bijna traditie in de Nederlandse politiek, dat degene die de verkiezingen heeft gewonnen in het proces dat daarop volgt zoveel mogelijk wordt ondergesneeuwd. Alsof dat eigenlijk niet mag".

Volgens de traditionele christelijke beginselen.

"Ja, je hebt eerst het genot en dan de boete".

En vervolgens rolden de politieke leiders vechtend door het Catshuis.

"Ik denk dat dat minder met de verhoudingen tussen de partijen had te maken. Als we even teruggaan naar de jaren vijftig, dan zag je dat de politieke leiders van toen - neem maar Romme, Oud, Schouten en Burger ook wel - een sterke voorkeur hadden voor het politiek bedrijven vanuit het parlement. In de jaren zestig is echter een overmatig accent komen te liggen op het regeren vanuit de regering. Dat had ook te maken met de toenemende invloed van de ambtenaren, de vierde macht. Als je op een gegeven moment de politieke leiders in een kabinet op sleutelposities zet, terwijl ze zich vóór die tijd profileerden, dan roep je problemen op, die je daarna in politieke zin niet meer kunt oplossen.

"Als bijvoorbeeld Den Uyl verantwoordelijk wordt gesteld voor het ontwikkelen van een stuk werkgelegenheid, dan weet iedereen met welk fanatisme hij dat gaat doen. Maar als Terlouw zich op een gegeven moment verantwoordelijk voelt voor een lange-termijnontwikkeling met betrekking tot herindustrialisatie, dan is het één best wel eens fundamenteel strijdig met de andere beleidsoptiek. Een dergelijke botsing zou beter door anderen kunnen worden ondergaan, waarbij de politieke leiders op de achtergrond blijven, juist om - en dat is wat er fout is gegaan in mei - vanuit wat meer afstandelijkheid de partijen bij elkaar te houden. Nu waren de partijen als geheel gebonden aan de stellingname van hun leiders in het kabinet".

De gang van zaken was dus in feite strijdig met het door D'66 gepredikte 'dualisme', oftewel de gescheiden verantwoordelijkheid tussen Kamerfractie en leden van het kabinet.

"Toen Terlouw in het kabinet stapte, heeft hij gezegd dat het politiek leiderschap overging naar de fractievoorzitter, maar de partij zelf heeft dat onvoldoende aanvaard. Ik meen ook dat Terlouw beide rollen niet ambieerde, het is hem naar mijn mening duidelijk opgedrongen door de partij. Daar ligt de verantwoordelijkheid en ik denk dat dat een heel wezenlijke strategische fout is geweest van D'66. Wat er eigenlijk nu moet gebeuren is dat het parlement opnieuw meer macht naar zich toetrekt, waardoor de overheid in feite is gedwongen uit een veel samenhangender visie te opereren zodat niet de politieke leiders op departementen elkaar als op een markt gaan concurreren. Je raakt dan niet zo gauw gevangen in de politieke structuur. Dat Den Uyl die suggestie ten aanzien van zichzelf heeft gedaan, is een goed teken".

Ziehier het eerste punt van onvrede. Het tweede is bij veel leden nog groter, namelijk de samenwerking op dit moment alleen met het CDA, onder het motto dat D'66 zich profileert.

"Die pijn is best verklaarbaar. Dat profileren is een oneigenlijk argument. Als een kabinet uit elkaar valt, is het conflict de inzet van de verkiezingen en niets anders. Dat is altijd onze lijn geweest en ons stelsel. Je kunt dan, vervolgens niet zeggen: 'We moeten ons nog even snel profileren', om bijvoorbeeld de begroting van '83 tot inzet van de verkiezingen te maken.

Daarom is het alleen maar toe te juichen dat de verkiezingen op 8 september zijn, juist om dit soort mechanismen onmogelijk te maken.

"D'66 heeft in het kabinet voor de Voorjaarsnota gestemd. Dat is een inhoudelijke keuze. Toen stapte de PvdA op, waardoor een partijpolitieke keuze ontstond, namelijk gaan we door met het CDA, of stappen we ook op. Welnu, D'66 had oorspronkelijk als strategie om een aantal pijnlijke beslissingen te nemen waarvoor de betrokkenheid van de PvdA in het kabinet voorwaarde was, niet alleen voor de maatschappelijke steun maar ook voor de acceptatie. Als dat niet meer kan, kun je wel zeggen: 'We hebben verantwoordelijkheid en er is eindelijk een beslissing genomen', maar dat is erg weinig om je mee te profileren. En het wekt dan ook onrust bij de leden, vooral omdat D'66 op dezelfde traditionele wijze handelt als PvdA en VVD: zich ophangen aan het CDA. En dat, terwijl de unieke situatie bestond waarin het CDA alleen verantwoordelijkheid kon dragen en PvdA, VVD en D'66 zich ieder in de Tweede Kamer hadden kunnen profileren".

Het probleem is toch dat D'66 het CDA van begin af aan als haar meest natuurlijke tegenstander ziet?

"Ja, vandaar is het inhoudelijk zo'n ongelukkige keuze. Die partij staat model voor een politiek, waar D'66 absoluut niets voor voelt en je zou zeggen dat daar moeilijk mee valt samen te werken. Wat toch belangrijk is, is dat het CDA de anti-individualiseringspartij bij uitstek is in de Nederlandse politiek. De PvdA is dat ook wel een hele tijd geweest, maar er is door de opkomst van het feminisme en de emancipatiebeweging in die hoek wat meer geestelijke ruimte gekomen om naar individuen te kijken. Dat is bij het CDA in het geheel niet het geval. Toch is D'66 nu medeverantwoordelijk voor een beleid, dat door het CDA wordt gedomineerd".

Terlouw voert herhaaldelijk aan dat hij sociaaleconomisch zo dicht bij het CDA staat.

"Daar heb ik grote twijfels over. Als je nagaat dat het CDA sociaaleconomisch gezien de partij is van het corporatisme - wat zij gespreide verantwoordelijkheid noemen - dan ligt daar een spanning. Dus door het feit dat het CDA de verantwoordelijkheid voor het beleid bij de sociale partners wil leggen. Het wil de overheid wel overal financieel voor laten opdraaien, maar legt de beleidsverantwoordelijkheid niet primair bij de overheid en zeker niet bij het parlement. Dat wil D'66 juist wel. Je moet dus niet alleen kijken of je het toevallig met het CDA eens bent over de Voorjaarsnota, je moet ook onder ogen nemen in hoeverre overeenstemming bestaat over de achterliggende sociaaleconomische structuur waar het om gaat. De inrichting van de samenleving die je wenst, is vreselijk belangrijk. Ik denk dat we het dan met het CDA bepaald niet eens zijn".

Is het dan niet zo dat D'66 het regeren simpelweg te leuk is gaan vinden?

"Ik denk dat dat voor een enkele persoon eens een keer een rol zou kunnen spelen..."

Dan denkt u aan Terlouw?

"Het zou kunnen dat Terlouw denkt van, ik ben toch al vanaf '76 met die partij bezig geweest, ik wil daar nu in termen van concreet beleid vorm aan geven, alleen al gegeven het feit dat je kans niet zo groot is als je niet in de regering zit. Die behoefte kan ik me voorstellen, dus dat Terlouw zegt: 'We moeten ook eens een keer over beleid discussiëren'. Ik denk alleen dat die gedachte in werkelijkheid niet werkt, omdat hij de machtsfactor vergeet. Gruijters heeft eens over het kabinet-Den Uyl gezegd: 'Mijn invloed in dat kabinet was gezien mijn habitus redelijk groot'. Maar Gruijters voelde zich toen gehandicapt omdat hij een krachteloze partij achter zich had, die helemaal was weggeschreven. Je kunt best goede ideeën hebben, maar je moet ze combineren met een of andere vorm van politieke macht. Het is niet alleen een strijd van argumenten".

Gezichtsvernauwing?

"Ik denk dat dat geldt voor iedereen die in een kabinet zit, dat een zekere gezichtsvernauwing optreedt over de vraag waar de machtsbasis van de partij zelf ligt".

Persoonlijke gevoelens?

"Het kan natuurlijk best zijn dat Terlouw Den Uyl een wat drammerig oud baasje vindt, dat altijd gelijk wil krijgen. Dat zal ook allemaal best zo zijn, maar ook al is Den Uyl de leider van de PvdA, de PvdA is nog niet identiek met Den Uyl. Ik neem aan dat Jan Terlouw op een gegeven moment redelijk genoeg is om dat te onderkennen".

Overigens is het opmerkelijk dat zich in de partij een verschil voordoet tussen leden die na

1966 lid werden en leden die zich rond '77 lieten inschrijven. De '66-ers lijken bozer op Terlouw, de '77-ers begrijpen het soms niet.

"In de eerste groep had je destijds eigenlijk de paradox dat Van Mierlo oorspronkelijk aan het werk ging met mensen waarin hij een groot vertrouwen had, maar op het moment dat er gekozen moest worden voor het parlement en bestuursfuncties, liet een groot deel van die groep het eigenlijk afweten. Hij werd - op Erwin Nypels na - geconfronteerd met een grote groep mensen, die hij niet zo goed kende. Zijn oorspronkelijke Gideonsbende was een beetje uitgekamd. Maar je ziet ook dat in die eerste periode onder de politieke oppervlakte van bijvoorbeeld de Kamerfractie, er een groep enorm gemotiveerde mensen werkte, die vanuit eigen beweegredenen vorm wilden geven aan de democratische gedachte, in werkgroepen en dat soort dingen meer. Dat waren mensen die bezig waren met het idee: 'We moeten een andere samenleving opbouwen'.

"Dat heeft zich in de tweede groep niet voorgedaan. Daar gaat het om mensen, die veel meer ethisch gemotiveerd bij D'66 zijn gekomen. Ze werden lid van D'66 als partij, als vereniging en ze wilden wel voldoen aan de verplichtingen van die vereniging, maar waren vanuit zichzelf inhoudelijk niet zo gemotiveerd. In zo'n situatie ontstaat heel duidelijk het effect dat als de man waarop ze oorspronkelijk zijn afgekomen - Terlouw - anders doet dan ze verwachten, of om welke reden dan ook wegvalt, de aantrekkelijkheid om aan die partij te blijven deelnemen vermindert en soms ook wel verloren gaat".

Rob Heukels